

Z kroniki naukowej

STAN WSPÓŁPRACY NAUKOWEJ MIĘDZY POLSKĄ I CZECHOSŁOWACJĄ
ORAZ GŁÓWNE KIERUNKI BADAŃ DOTYCZĄCYCH POLSKI W CSRS
W LATACH 1961—1964*

We współpracy między Polską i Czechosłowacją oraz w rozwoju czeskich badań nad problematyką polską, zwłaszcza w dziedzinie historii, uczestniczą zarówno instytuty Czechosłowackiej Akademii Nauk, jak i instytuty specjalistyczne a także zakłady wyższych uczelni czechosłowackich. Rozszerzyły się również wzajemne kontakty instytucji polskich i czechosłowackich oraz poszczególnych badaczy, która to wymiana przyczynia się do bliższego i szerszego wzajemnego poznania stanu i zadań nauk historycznych w obu państwach.

Przed wszystkim wymienić należy Instytut Historii Europejskich Krajów Socjalistycznych CzAN (*Ústav dějin evropských socialistických zemí ČSAV*) i to zarówno jego centralę w Pradze, jak i filię w Brnie, powstały w początkach 1964 r. po reorganizacji Instytutu Słowiańskiego CzAN (*Slovanský ústav ČSAV*). Jednym z głównych osiągnięć Instytutu Słowiańskiego, a obecnie *IHEKS*, jest obszerne syntetyczne dzieło omawiające problem stosunków czesko-polskich w przeszłości pt. *Czesi i Polacy w przeszłości* oparte nie tylko na dotychczas powstałej literaturze, lecz w jeszcze większym stopniu na rozległych nowych badaniach źródłowych. Pierwszy tom tej pracy, który powstał jeszcze w Instytucie Słowiańskim i wydany został jako I tom publikacji *IHEKS* na początku 1964 r., dotyczy stosunków czesko-polskich od czasów najdawniejszych aż do okresu odrodzenia narodowego w drugiej połowie XVIII w. Wydany został z okazji polskich uroczystości tysiąclecia i dedykowany stronie polskiej w związku z 600-rocznicą Uniwersytetu Krakowskiego. Opracowywanie II tomu tego dzieła zostało przerwane w związku z reorganizacją Instytutu Słowiańskiego, w 1964 r. podjęto jednak na nowo prace i w końcu tegoż roku tom przygotowany został do druku.

Obok tej syntetycznej pracy naukowcy zgromadzeni w Instytucie Słowiańskim, a obecnie *IHEKS*, uczestniczyli w ciągu ostatnich lat w opracowaniu szeregu studiów monograficznych, które wyszły drukiem w wielu pismach i wydawnictwach zbiorowych, jak np. „Slavia”, *Brno v minulosti a dnes*, „Slovanské historické studie”. I tak w zbiorze *Brno ...* wyszła drukiem w 1960 r. cenna praca V. Žáčka pt. *Brneňské počátky spolupráce revolučníjnej Čechův i Polakův w XIX w.*, a w „Slavii” w 1963 r. J. Mikulka opublikował artykuł pt. *Czesi u Jana Długosza*. Czwarty i piąty tom periodyku „Slovanské historické studie” poświęcone zostały w całości tematyce polskiej i czechosłowacko-polskiej: tak więc np. w t. IV (1961 r.) opublikowali swe studia dotyczące problemów polskich L. Havlík (*Trzy rozdziały z najstarszych stosunków czesko-polskich*), H. Bulín (*Polskie państwo Mieszka I a Czechy*), J. Macůrek — M. Rejnuš (*O problemie czeskiego języka literackiego w Polsce w XV i pocz. XVI w.*), M. Šmerda (*Położenie poddanych w Euronie środkowej w okresie późnego feudalizmu*), V. Žáček (*Zainteresowanie emigracji polskiej husytyzmem*). W t. V (1963 r.) należy wyróżnić następujące prace: A. Grobelný (*O problematyce stosunków czesko-polskich w l. 1868—71*), V. Štastný (*Polemika nad problemem pol-*

* Referat wygłoszony na posiedzeniu Polsko-Czechosłowackiej Komisji Historycznej.

sko-rosyjskim w piśmie „Čas” w 1891 r.), J. Valenta (*Problem polski a rewolucja październikowa*), K. Kořalková (*Stosunki czechosłowacko-polskie w latach 1945—48*). Należy dodać, że w V tomie znalazły się również polskie prace K. Piwarskiego, W. T. Kowalskiego, i radzieckiego uczonego G. M. Sławina. Nic dziwnego więc, że z uwagi na polską tematykę tomów spotykamy w IV tomie następującą dedykację: „Poprzez ten tom czechosłowaccy historycy stosunków międzysłowiańskich włączają się do ogólnosłowiańskich uroczystości Tysiąclecia Państwa Polskiego”.

Naukowi pracownicy Instytutu Słowiańskiego a obecnie *IHEKS* opublikowali w ciągu minionych lat szereg studiów także w polskich czasopismach, jak np. M. Smerda w „Sobótce” (1960 r.), V. Žáček w „Kwartalniku Historycznym” (1961 r.), H. Bulín, L. Havlík, J. Pošvař, M. Rejnuš, Fr. Matějka i in. w „Studiach z dziejów polskich i czechosłowackich” (Wrocław 1961).

Spśród prac historyków literatury związanych z Instytutem Słowiańskim trzeba wskazać na prace takich uczonych jak: K. Krejčí, J. Dolanský, M. Kudělka, F. Wolman, S. Měšťan, J. Bečka i in.

Z innych instytutów akademickich zajmujących się problemami polskimi należy wymienić Instytut Czechosłowacko-Radziecki w Bratysławie (*Československo-světský institut*), gdzie przygotowano do druku pod redakcją kol. Hrozičnika i wydano pracę zbiorową dotyczącą stosunków polsko-słowackich od okresu najdawniejszego do czasów współczesnych pt. *Polacy i my* (Bratysława 1963). Rozprawa ta, choć pod względem objętości jest o wiele skromniejsza niż omówiona wyżej monografia *IHEKS*, niemniej jest ona pracą inspirującą i stanie się na pewno podstawą lub punktem wyjścia dalszych monograficznych opracowań zagadnienia stosunków polsko-słowackich. Prace dotyczące Polski wyszły również w piśmie „Slovanské štúdie” wydawanym przez Instytut Czechosłowacko-Radziecki. Należy tu wymienić np. artykuł E. Stavrovskiego *Wspólne tradycje ludu polskiego, zachodnioukraińskiego i wschodniosłowackiego, XVI — I poł. XVIII w.* („Slovanské štúdie”, Bratysława 1960).

Poza pracą *Polacy i my* i innymi studiami monograficznymi należy również zwrócić uwagę na książkę wydaną w tymże instytucie, pióra V. Borodovčáka *Echa powstania polskiego w 1863 r. na Słowacji* (Bratysława 1960).

Wprawdzie w instytutach historycznych CzAN w Pradze i w Brnie oraz SAN w Bratysławie badania problematyki polskiej nie są traktowane jako samodzielna dyscyplina, lecz poszczególni pracownicy tych instytutów poruszają owe kwestie w swych pracach poświęconych problemom czeskim i słowackim. Do takich należą np. F. Graus, D. Třeštitk, B. Krzemieńska i inni w Pradze, P. Horváth, P. Ratkoš i in. w Bratysławie. Dodać trzeba, że zwłaszcza w piśmie „Československý Časopis Historický” drukowane są przyczynki niektórych historyków polskich.

Wśród innych instytutów CzAN, które przyczyniają się do rozwoju czechosłowackich badań problemów polskich, należy wskazać na Instytut Historii Państwa i Prawa w Pradze (*Ústav dějin práva a státu*), gdzie poważny autorytet naukowy zyskał jego współpracownik V. Procházka, autor kilku cennych rozpraw opublikowanych zarówno w czasopiśmie „Pravně-historické studie”, jak i w polskim periodyku „Kwartalnik Historyczny”, następnie Instytut Archeologiczny w Pradze (*Archeologický ústav*) i w Brnie oraz jego zakład w Opawie, których pracownicy w swych badaniach poświęconych problemom Wielkiej Morawy i stosunków na terenie czeskiego Śląska zwracają uwagę również na zagadnienia Polski zachodniopółnocnej w IX i X w. oraz na stosunki czesko-polskie w tym okresie.

Instytut Śląski CzAN w Opawie (*Śleský ústav*) zajął w ostatnim okresie jedno z czołowych miejsc na polu badań problemów polskich. Stał się on ważnym ośrodkiem tych badań i to nie tylko dzięki swej własnej kadrze naukowej, lecz także dzięki temu, iż wokół niego gromadzą się badacze problematyki polskiej również z innych instytutów czechosłowackich oraz wyższych uczelni.

Po włączeniu Instytutu Śląskiego do CzAN (kwiecień 1958) zaczęła się rozwijać jego współpraca z licznymi polskimi ośrodkami naukowymi, a przede wszystkim ze Śląskim Instytutem Naukowym w Katowicach. Po naradzie przedstawicieli obu instytutów w Katowicach i w Opawie w 1959 r. ustalono i rozszerzono wymianę czasopism i publikacji między obu wymienionymi instytutami, a do planów pracy włączono punkty dotyczące wspólnych badań określonych problemów. I tak w 1959 r. miała miejsce w Katowicach narada robocza rozważająca kwestie znaczenia pracy Lenina dla studiów problematyki narodowościowej na Górnym Śląsku, w 1961 r. konferencja dotycząca problemu niemieckiego w Czechosłowacji i w Polsce oraz podstawowych problemów rewizjonizmu niemieckiego. Nie były to narady wąskiego kręgu naukowców z terenu Śląska, ale konferencje naukowe gromadzące przedstawicieli wszystkich ważniejszych instytutów w PRL i w CSRS. Materiały sesji wydał drukiem Śląski Instytut Naukowy, a spośród referatów czeskich opublikowano prace K. Káni, J. Valenty i M. Myški. W czerwcu 1960 r. odbyła się w Opawie wspólna konferencja obu instytutów, której program obejmował zagadnienia oddziaływania ideologii słowiańskiej na Śląsku i jej znaczenia dla kształtowania się stosunków polsko-czeskich na terenie Śląska. Materiały z tej konferencji, która rozważała również problem funkcji idei słowiańskiej w programie narodowyzwoleńczym narodu czeskiego i polskiego, zostały opublikowane w periodyku „Slezský sborník”.

Pracownicy opawskiego Instytutu Śląskiego oraz naukowcy z innych instytutów badawczych z Pragi i Brna uczestniczyli następnie w konferencji dotyczącej powstań górnośląskich i w konferencji na temat powstania Polskiej Partii Robotniczej. Konferencje te odbyły się w Katowicach w początkach 1961 r. i 1962 r., natomiast we wrześniu 1963 r. w Opawie odbyła się sesja poświęcona problemowi niemieckiemu i kwestii układu monachijskiego.

Świadectwem zainteresowania sprawami polskimi są również materiały publikowane w czasopiśmie opawskim „Slezský sborník”. Na jego łamach wydrukowano w ciągu ostatnich lat liczne rozprawy historyków czeskich i polskich odnoszące się do najróżniejszych aspektów stosunków czesko-polskich w okresie feudalizmu i w XX w. Z polskich prac wymienić można np. rozprawę A. Brożka o migracji robotników czeskich na Górnym Śląsku, prace J. Leszczyńskiego o zbiegostwie poddanych chłopów na terenie Karkonoszy, artykuł Trznadla o związkach szklarstwa czeskiego i dolnośląskiego, studium S. Stanisławskiej dotyczące okresu dyktatu monachijskiego itd. Z czeskich autorów drukowali tu w l. 1960—64 swe prace: J. Konejška, A. Grobelný, V. Záček, M. Kudělka, K. Kořalková, B. Pitronová, J. Skulina, J. Mikulka, J. Pošvář, O. Káňa, J. Macůrek, J. Pelikán i in. Wszystkie te publikacje są cennymi i inspirującymi przyczynkami do poznania historii polskiej i czechosłowackiej oraz problemu stosunków polsko-czechosłowackich od okresu najdawniejszego do współczesności. Główny nacisk kładzie się tu jednak na okres najnowszy, na poznanie stosunków czechosłowackich w drugiej połowie XIX i XX w.

Trzeba dodać, że wśród wszystkich czasopism naukowych Czechosłowacji „Slezský sborník” uwzględniła najszerzej informacje o polskiej literaturze historycznej. Świadczy to o niemalym zainteresowaniu redakcji pisma (w której zasiadają nie tylko naukowcy z Opawy i Ostrawy, ale i z Brna, np. J. Kolejka i M. Kudělka) twórczością naukową w Polsce, zwłaszcza jeśli dotyczy ona stosunków polsko-czechosłowackich. Nie należy również zapominać, że Instytut Śląski w Opawie wydał szereg publikacji tematycznie związanych z problematyką czesko-polską. Jest to m. in. praca J. Macůrka omawiająca problem Wołochów w zachodnich Karpatach (1959 r.), studium J. Kolejki o radach robotniczych (1960 r.), rozprawa M. Smerdy o Cieszyńsku przed powstaniem 1766 r. (1962), praca A. Grobelnego rozważająca kwestię Śląska w okresie obozów narodowych (1962 r.), M. Myški o początkach

tworzenia się klasy robotniczej w okręgu ostrawskim (1961 r.), J. Valenty o Cieszynsku w latach 1918—1920 (1961 r.).

Zainteresowanie pracowników opawskiego Instytutu Śląskiego problematyką polską przejawia się także w studiach dotyczących kwestii Śląska czeskiego (Kaňa, Grobelný, Valenta, Mýska, i in.). Widoczne jest to również w rozszerzeniu wymiany czasopism i publikacji z Polską, „Slezský sborník” i „Radostná země” w ciągu ostatnich lat najintensywniejszą wymianę utrzymywały właśnie z Polską.

Jeśli chodzi o charakterystykę głównych kierunków pracy naukowej Instytutu Śląskiego w Opawie dotyczących problemów polskich oraz współpracy z Polską, należy stwierdzić, że najlepiej dokonano tu w zakresie zagadnień XIX i XX w. A więc w dziedzinie problemów czeskiego i polskiego ruchu narodowego na Śląsku, kwestii internacjonalizmu we współpracy polsko-czeskiej, problemów politycznych w okresie międzywojennym, a także w zakresie badań rewizjonizmu w NRF. W programie pracy naukowej widoczne jest nadal podejmowanie wspólnie z uczonymi polskimi niektórych problemów (jak np. problematyka narodowościowa).

Problemami Polski współczesnej, kwestiami polskiej polityki wewnętrznej i zagranicznej oraz obecnymi stosunkami polsko-czechosłowackimi zajmują się przede wszystkim pracownicy Instytutu Polityki i Ekonomii Międzynarodowej w Pradze (*Ústav pro mezinrodní politiku a ekonomiku*). Przedmiotem ich badań są zwłaszcza stosunki czechosłowacko-polskie po 1945 r. (Kořalková, Kotyk). Zagadnienie wzajemnych kontaktów KPCz i PZPR rozważa w swych pracach O. Kaňa z Instytutu Historii KPCz w Pradze (*Ústav dějin KSČ*).

Wojskowy Instytut Historyczny w Pradze (*Vojenský historický ústav*) włączył się do badań historycznych nad problemami Polski poprzez wydanie kilku prac poświęconych specjalnie stosunkom polsko-czeskim w okresie feudalizmu (P. Choc i J. Durdík). W Archiwum Miejskim w Brnie stosunkami czesko-polskimi w okresie husytyzmu zajmuje się J. Dřimal, natomiast w praskim Muzeum Narodowym J. Tichý opracowuje temat *Polskie odgąłzenie Braci Czeskich* (z tego zakresu wydał on już kilka studiów w „Sborníku česko-polskim” i w *Studiach z dějin Polski i Czechoslováci*. Wrocław 1961), a F. Batha w piśmie „Památník národního písemnictví” pisał o polsko-czeskich kontaktach literackich w XIX i XX w. Pracownik agent Macierzy Słowackiej w Martinie, Bodová, bada problemy kulturalnych stosunków polsko-słowackich w 40-tych latach XIX w.

Jeśli chodzi o rozwój badań historycznych nad problemami polskimi na wyższych uczelniach CSRS, trzeba przede wszystkim wymienić działalność Katedry Sławiastyki na Uniwersytecie Karola w Pradze, gdzie studiami stosunków kulturalnych polsko-czechosłowackich w XIX i XX w. zajmują się O. Bartoš i T. Bešta. Na katedrach historycznych cenne prace z tego zakresu przygotowali: J. Polišínský, M. Hroch, V. Olivová, Fr. Kavka. Zwłaszcza ostatni z wymienionych ma wielkie zasługi jako redaktor pracy zbiorowej przygotowanej przez Uniwersytet Karola na 600-lecie Uniwersytetu Krakowskiego. Wymienić tu należy także pracę zbiorową pt. *Z historii stosunków czechosłowacko-polskich*, będącą zbiorem referatów i dyskusji z konferencji naukowej pracowników Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Karola w Pradze, w dn. 26 i 27 IV 1962 r.

W katedrze Historii ZSRR oraz środkowej i południowo-wschodniej Europy na Uniwersytecie w Brnie badania problemów polskich stanowią jeden z podstawowych zakresów prac badawczych. Należy tu wymienić szereg prac pióra: J. Macůrka, J. Kolejki, Fr. Hejla, Zd. Konečného. W Katedrze Historii kilka prac z zakresu badań nad zagadnieniami polskimi napisał J. Šebánek (opublikowanych w r. 1959 w polskim czasopiśmie „Studia Zródłoznawcze”). Problemów polskich i stosunków polsko-czechosłowackich dotyczy również praca F. Mainuša *Przemysł wełniany i bawełniany na Morawach i na Śląsku w XVIII w.* (1961 r.) Liczne polonica wychodzą

również w piśmie „Sborník Filosofické Fakulty Brněnské University”, a także w „Sborníku Matice Moravské”, i tak w *SFFBU* z 1961 r. dedykowanym J. Macúrkowi studia z zakresu stosunków czechosłowacko-polskich opublikowali: F. Hejl, J. Radimský, M. Rejnuš, a spoza Brna Haraksim, Stavrovský, Wolman, Záček.

W ostatnim okresie pracownicy katedr historii Uniwersytetu w Brnie Z. Konečný i F. Mainuš koncentrują się na badaniach problemu antyhitlerowskiego ruchu oporu na terenie Polski i w obozach pracy przymusowej dla Polaków w Czechosłowacji.

Obok katedr historii Uniwersytetu w Brnie problemy polskie bada się również w Katedrze Sławistyki tegoż Uniwersytetu (Krystýnek, Pelikán), w Katedrze Języka Czeskiego (A. Lamprecht), w Katedrze Literatury Czeskiej (J. Hrabák, M. Kopecký) i w nowopowstałej Katedrze zajmującej się badaniami dialektów śląskich i wschodnio-morawskich (złożonej z pracowników Instytutu Języka Czeskiego CzAN).

Na Uniwersytecie Pałaczkim w Ołomuńcu problemy polskie rozważają pracownicy Katedry Języka Czeskiego i Literatury Czeskiej, a wśród nich poloniści: H. Jechová i B. Téma.

W Ostrawie problemami szerszymi a zwłaszcza zagadnieniami współpracy z czechosłowackim ruchem robotniczym zajmują się pracownicy Instytutu Pedagogicznego z M. Myška na czele. Na Uniwersytecie Komenskiego w Bratysławie powstała praca M. Kučery pt. *Słowacja i Polska w przeszłości (Sborník Filosofické Fakulty University Komenského w Bratislave. 1962)*. Do czołowych znawców stosunków polsko-słowackich na terenie Karpat i Galicji należy doc. E. Stavrovský.

Na wschodniej Słowacji przy Instytucie Pedagogicznym w Prešovie studiami stosunków Słowacji wschodniej z Galicją w II poł. XIX w. zajmuje się M. Danilák.

Jak widać z powyższego zestawienia, czechosłowaccy badacze problemów polskich mogą się wykazać szeregiem prac naukowych z dziedziny historii Polski i polskiej kultury powstałych w ciągu ostatnich lat. Dążyli oni przy tym do coraz większego zacieśnienia współpracy między czechosłowackimi i polskimi ośrodkami badawczymi. Prace badaczy czechosłowackich zagadnień polskich rozwijały się w ciągu ostatnich lat w kilku kierunkach. I tak — przygotowano opartą na naukowych podstawach nową syntetyczną pracę pt. *Czeši i Polacy w przeszłości* korzystając nie tylko z dotychczas opracowanych monografii, ale i z nowego materiału źródłowego. Tendencją uczonych czechosłowackich było dokonanie dalszego postępu w monograficznym opracowaniu problematyki stosunków polsko-czechosłowackich od czasów najdawniejszych do współczesności. Nacisk kładziono przy tym na tematy o charakterze postępowym, a także na udział strony polskiej i czechosłowackiej w postępowych ruchach społecznych. I choć nie zaniebdywano tematów z okresu feudalizmu czy średniowiecza, w czechosłowackich badaniach dotyczących Polski w ciągu ostatnich lat kładziono coraz silniejszy nacisk na okres nowszy i współczesność, na kontakty i stosunki w ramach ruchu robotniczego i początków współpracy socjalistycznej. Współpraca z uczonymi polskimi polegała również na wspólnym rozwiązywaniu licznych problemów historycznych, interesujących obie strony. Wielką pomocą w rozwoju czechosłowackich badań problematyki polskiej było poparcie udzielane przez CzAN, Ministerstwo Oświaty i Kultury oraz władze wyższych uczelni czechosłowackich. W pracach tych poważną pomoc okazywała także administracja czechosłowackich i polskich archiwów państwowych, a dodatkowo pomocną była tu umowa zawarta między PRL i CSRS w 1963 r. dotycząca spisu *poloniców* w archiwach czechosłowackich i materiałów czeskich i słowackich w archiwach polskich. Poważną pomocą jest tu także współpraca w ramach Polsko-Czechosłowackiej Komisji Historycznej. Dzięki działalności tej komisji realizuje

się coraz silniejsza i dotąd nie notowana współpraca nie tylko w zakresie wzajemnych stosunków, ale i w dziedzinie wspólnego rozwiązywania problemów historycznych. Wszystko to stwarza możliwość wspólnego występowania strony polskiej i czechosłowackiej na forum międzynarodowym.

(Przełożył z języka czeskiego
Tadeusz Seweryn Wróblewski)

J. Macurek

KONFERENCJA NAUKOWA W LIPSKU POŚWIĘCONA PROBLEMOM DEMOKRACJI I PODSTAWOWYCH PRAW OBYWATELSKICH

Dla uczczenia 20-lecia powstania Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec (SED) została zorganizowana przez Instytuty Prawa Państwowego Uniwersytetu M. Lutra w Halle oraz Uniwersytetu K. Marksa w Lipsku konferencja naukowa, która odbyła się w Lipsku w dniach 28 i 29 kwietnia 1966 r. Temat konferencji został sformułowany następująco: *Walka klasy robotniczej i jej partii o rozwój osobowości socjalistycznej oraz podstawowych praw i obowiązków obywateli państwa socjalistycznego*. Celem konferencji było wypracowanie nowych zadań dla nauki i praktyki w dziedzinie rozwoju osobowości i urzeczywistnienia podstawowych praw obywatelskich w NRD. Założeniem jej była również ocena państwowo-monopolistycznego systemu panowania w NRF, spowodowana głównie faktem przystąpienia przez rząd boński do całkowitej likwidacji resztek praw konstytucyjnych w Niemczech zachodnich, a także wypracowanie demokratycznej alternatywy dla obecnej sytuacji w NRF. W konferencji uczestniczyli prawnicy, przedstawiciele innych gałęzi nauk społecznych, działacze państwowi NRD oraz goście z państw socjalistycznych. Przedstawicielem Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu był dziekan Wydziału Prawa doc. dr Adam Łopatka.

W pierwszym dniu konferencji zostały wygłoszone dwa referaty, nad którymi łącznie przeprowadzono dyskusję. Referaty przedstawiały osiągnięcia NRD w dziedzinie praw obywatelskich oraz zakreślały dalsze perspektywy ich rozwoju w warunkach nowego etapu budownictwa socjalistycznego. Pierwszy referat: *Rozwój i umocnienie socjalistycznych, podstawowych praw obywatelskich — wyrazem twórczej, naukowej walki SED* opracował dr R. Hieblinger przy współudziale dr I. Hieblinger. W referacie autorzy wykazali, że rozwój i umocnienie podstawowych praw i obowiązków obywatelskich jest i był immanentną częścią składową kierownictwa SED w stosunku do wszystkich pracujących. Decydującym kryterium określającym treść i zakres tych praw i obowiązków jest program SED i inne dokumenty partyjne dotyczące aktualnego etapu nowego systemu planowania gospodarczego i systemu kierownictwa. Obecnie prawa te w NRD odzwierciedlają obiektywne prawidłowości przede wszystkim w tym sensie, że wskazują jak obywatele najbardziej efektywnie i z największym pożytkiem dla społeczeństwa mogą współuczestniczyć w realizacji zadań wynikających z procesu budowy socjalizmu. Dotychczasowy rozwój NRD, zdaniem autorów, doprowadził do rozwinięcia i utrwalenia realnych i gwarantowanych praw obywatelskich w takim zakresie, w jakim nigdy dotąd w historii narodu niemieckiego to nie występowało.

Dalsze perspektywy rozwojowe tych praw w NRD omawiał drugi z referatów, a mianowicie, wspólna praca prof. dra E. Poppe, prof. dra W. Büchner-Uhder i dra H. Schüsselera pt.: *Problemy i zadania przy badaniu i urzeczywistnianiu podstawowych praw i gwarantowanych obowiązków w Niemieckiej Republice Demokratycznej w warunkach budowy socjalizmu*.